

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНА АГРЕСІЯ

**Методичні рекомендації
до проведення тренінгу
для слухачів післядипломної освіти**

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2018

УДК 504.03:330.101(07)

I-58

Укладачі: О. М. Кліменко
М. А. Мащенко

Затверджено на засіданні кафедри політичної економії.
Протокол № 5 від 20.11.2017 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Інвайронментальна агресія [Електронний ресурс] : методичні
I-58 рекомендації до проведення тренінгу для слухачів післядипломної
освіти / уклад. О. М. Кліменко, М. А. Мащенко. – Харків : ХНЕУ
ім. С. Кузнеця, 2018. – 56 с.

Подано план-структуру тренінгу з розподілом етапів, часу, визначенням тематики, переліком вправ, завдань, технологій і дидактичним забезпеченням. Наведено кваліфікаційні вимоги до слухачів і систему контролю.

Рекомендовано для фахівців підприємств, організацій або установ різних галузей економіки.

УДК 504.03:330.101(07)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2018

Вступ

Тренінг "Інвайронментальна агресія" спрямовано на поглиблене вивчення сутності політичних, економічних та екологічних конфліктів, що виникають на основі боротьби за ресурси та є результатом руйнування та виснаження природного середовища, оцінювання негативних наслідків конфліктів і формування професійних та особистих компетентностей з урахуванням інвайронментального підходу.

Мета тренінгу – формування у слухачів цілісного світогляду та навичок системного мислення щодо сутності політичних, економічних та екологічних конфліктів на міжнародному, державному та регіональному рівнях, а також умінь виявлення стратегії згладжування та елімінації інвайронментальних конфліктів.

Упровадження навчального тренінгу у практику вищої школи створює творчий соціокультурний ресурс розвитку суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Навчальний тренінг – це одночасно:

процес пізнання себе та інших, який необхідно зробити цікавим і неповторним;

неформальне, невимушене, конструктивне спілкування;

ефективна форма опанування знаннями;

інструмент для формування вмінь і навичок, особливих кваліфікаційних характеристик;

форма розширення власного набутого досвіду;

спеціальна технологія, що допомагає краще зрозуміти та усвідомити власний світ, зробити своє життя успішним;

керівництво власними бажаннями та діями.

Тренінг – це насамперед навчання, що опирається на досвід людини, а також допускає, що присутні на тренінгу люди, окрім отримання нової інформації, мають можливість відразу використовувати її на практиці, виробляючи нові навички. Сьогодні значна увага приділяється інтерактивним методам, що використовуються із застосуванням навчальних комп'ютерних програм, які реалізують більш дієвий підхід до знань. Засобами реалізації зазначеного підходу слугують комплекси програмно-апаратних засобів (ПАЗ) – комп'ютер, мультимедійний проектор, які забезпечують можливість організації навчально-пізнавальної діяльності шляхом інтерактивного навчання.

Завдання тренінгу "Інвайронментальна агресія":

- 1) систематизація та закріплення знань щодо політичних, економічних й екологічних конфліктів в світі та в Україні;
- 2) поглиблення вмінь щодо визначення комплексних мір нейтралізації та усунення забруднень світового значення;
- 3) формування вмінь щодо дії реального механізму регулювання інвайронментальних конфліктів;
- 4) формування групової взаємодії до швидкого реагування на економічні наслідки *інвайронментальних конфліктів*.

Кваліфікаційну характеристику (компетентності) магістра з напрямку підготовки "Економіка та підприємництво", магістерської програми "Економічна теорія" наведено в додатку А.

Цей тренінг спрямований на формування наступних кваліфікаційних характеристик:

професійні компетентності:

здатність до визначення інвайронментальних конфліктів, причин та джерел їхнього виникнення;

здатність оцінювати негативні наслідки й економічну складову політичних, економічних та екологічних конфліктів;

здатність визначати міри нейтралізації та усунення інвайронментальних конфліктів світового та регіонального рівня.

особисті компетентності:

здатність до групової взаємодії в кризових ситуаціях для швидкого реагування на економічні наслідки інвайронментальних конфліктів в Україні.

Тренінг має чітку орієнтацію на кінцевий результат. У процесі навчального тренінгу "Інвайронментальна агресія" результатом є сформовані компетентності, на які він був спрямований. Згідно з Національною рамкою кваліфікації [26], Національним освітнім глосарієм [8] та Національним освітнім глосарієм у структурно-логічних схемах очікувані результати проявляються у відповідних дескрипторах (табл. 1).

Очікувані результати тренінгу "Інвайронментальна агресія"

№ з/п	Компетентність, що формується	Знання	Уміння	Мінімальний досвід	Цінності, ставлення, поведінкові компоненти	Комунікація	Автономність та відповідальність
1	2	3	4	5	6	7	8
5 А	Здатність до визначення інвайронментальних конфліктів, причин і джерел їхнього виникнення	1. Володіння нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням інвайронментальних конфліктів. 2. Поняття конфлікту, його причин і наслідків. 3. Джерела виникнення інвайронментального конфлікту	1. Визначати вид інвайронментального конфлікту. 2. Визначати причини та можливі наслідки інвайронментального конфлікту	1. Розуміння понять "конфлікт", "інвайронментальний конфлікт". 2. Знання видів агресії взагалі	1. Толерантність. 2. Увага. 3. Упевненість. 4. Витримка	Виконання доручень щодо забезпечення вирішення інвайронментальних конфліктів	Самостійне прийняття рішень щодо визначення інвайронментального конфлікту
Б	Здатність оцінювати негативні наслідки та економічну складову політичних, економічних та екологічних конфліктів	Знання методів визначення інвайронментальних конфліктів	1. Обирати метод щодо організації визначення наслідків інвайронментальної агресії. 2. Збирати інформацію щодо причин	1. Розуміння поняття "інвайронментальна агресія". 2. Теоретичний і прикладний аспект інвайронментального конфлікту	1. Увага. 2. Терплячість. 3. Витримка. 4. Рівновага	Зрозумілий однозначне донесення власних управлінських рішень щодо вибору підходу визначення	Самостійне прийняття рішень щодо вибору підходу визначення інвайронментального конфлікту

1	2	3	4	5	6	7	8
			інвайронментальних конфліктів			інвайронментального конфлікту	
В	Здатність визначати міри нейтралізації та усунення інвайронментальних конфліктів світового та регіонального рівня	Знання мети, завдань, функцій усунення інвайронментальних конфліктів	Обирати підхід щодо організації заходів з попередження інвайронментальних конфліктів	Розуміння сутності заходів щодо попередження інвайронментальних конфліктів	1. Увага. 2. Терплячість. 3. Витримка. 4. Рівновага. 5. Всеосяжність	Зрозуміле та чітке донесення власних управлінських рішень щодо усунення інвайронментальної агресії	Самостійне прийняття рішень щодо заходів з попередження мінімізації впливу інвайронментальної агресії
Г	Здатність до групової взаємодії в кризових ситуаціях для швидкого реагування на економічні наслідки інвайронментальних конфліктів в Україні	Способи групової взаємодії в кризових ситуаціях	1. Об'єднання в групі. 2. Співіснування в групі. 3. Групово взаємодія	1. Усвідомлення основних видів інвайронментальних конфліктів і необхідність реагування на агресію	1. Увага. 2. Тактовність. 3. Терплячість. 4. Витримка. 5. Толерантність	Здатність до групової взаємодії	Здатність донести свою думку до групи та вплинути на прийняття рішення групою

1. Програма тренінгу

1.1. План-структура тренінгу з розподілом етапів, часу, визначенням тематики, переліком вправ, завдань, технологій і дидактичним забезпеченням

У процесі проведення тренінгу головним є:

формування етапів тренінгу, часу;

визначення тематики, вправ, завдань, технологій;

розроблення дидактичного забезпечення.

Перераховане раніше є основою плану-структури тренінгу.

Елементами плану-структури тренінгу є:

вступна частина (вступ, знайомство, визначення очікувань учасників, узгодження правил роботи групи);

основна частина (визначення проблеми, з якої проводиться тренінг; пошук шляхів її розв'язання; розвиток необхідних практичних навичок);

завершальна (рефлексія, зворотний зв'язок, домашнє завдання)

[13; 18].

План-структуру тренінгу "Інвайронментальна агресія" наведено в табл. 2.

Змістовно-організаційна структура тренінгу "Інвайронментальна агресія"

Етап	Час	Змістовий блок. Завдання	Зміст	Технології, вправи, форми	Ресурси (матеріали, обладнання, аудиторія)	Очікувані результати	
						тренера	учасників тренінгу
1	2	3	4	5	6	7	8
Перший день							
Вступний	10 хв	Вступ	Актуалізація теми, представлення мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формуються в учасника протягом тренінгу	Вступна мова завідувача кафедри. Слово викладача-тренера	Приміщення	Посилення мотивації до активної участі в тренінгу	Компетентність А4.2
	10 хв	Знайомство	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Про мене сказали б..."	–	Отримання додаткової інформації про учасників	Встановлення взаємовідносин у команді
	10 хв	Правила	Узгодження та прийняття єдиних правил роботи групи	Вправа "Нема правил"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	–	Компетентність Д4.5
	5 хв	Очікування	Виявлення цілей учасників тренінгу	Вправа "Чотири сфери"	–	Надання можливості висловити свої очікування	Отримання інформації про цілі учасників
	5 хв	Інформація про регламент роботи	Узгодження регламенту роботи тренінгу	Слово викладача-тренера	–	Планування часу тренером	Планування часу слухачами та тренером
Перерва – 10 хв							

6

1	2	3	4	5	6	7	8	
Перший день								
Основний **	40 хв	Оцінювання рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Молекули"	–	Сформовані групи		
			Визначення рівня інформованості учасників щодо класифікації конфліктів	Групова робота "Конфлікти"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня інформованості учасників	Компетентність А3.1. Компетентність А3.2	
	20 хв	Актуалізація проблеми	Постановка проблеми	Міні-лекція "Конфлікти щодо інвайронментальної агресії"	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Акцентування проблеми	Компетентність А1.2	
	5 хв	Перерва						
	35 хв	Розвиток практичних навичок	Визначення видів конфліктів за різними критеріями класифікації	Вправа "Картотека"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Сформовані компетентності	Компетентність А2.1. Компетентність А2.2. Компетентність А6.1.	
	30 хв		Аналіз вирішення природоохоронних конфліктів	Вправа "Вирішення конфліктів"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Сформовані компетентності	Компетентність Б2.1. Компетентність Б2.2. Компетентність В2.1. Компетентність В5.1. Компетентність Д3.1	
	10 хв		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Презентація результатів	Презентація результатів	
	5 хв		Перерва					
Перший день								
Завершальний	10 хв	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Знайди собі пару"	–	–	Компетентність Д2.1	
	10 хв		Підведення результатів тренінгу	Слово викладача-тренера	–	–	Формування гарного настрою	
	15 хв		Підведення підсумків роботи	Вправа "Мені було..., тому що..."	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Зворотний зв'язок	Характер отриманих емоцій від тренінгу	

1	2	3	4	5	6	7	8
Другий день							
Вступний	10 хв	Вступ	Актуалізація теми, представлення мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формулюються в учасника тренінгу	Слово викладача-тренера	Приміщення	Мотивація учасників тренінгу	–
	20 хв	Продовження знайомства	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Інтерв'ю"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Отримання додаткової інформації про учасників	–
	10 хв	Очікування другого дня	Виявлення цілей учасників тренінгу від продовження	Вправа "Потяг"	Стікери, ручки	Зібрати інформацію щодо очікувань другого дня	Надання можливості учасникам висловити свої очікування другого дня
	5 хв	Перерва					
Другий день							
Основний	30 хв	Оцінка рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Місяці року"	–	Сформовані групи	Компетентність Д5.1. Компетентність Д4.2. Компетентність Д4.3. Компетентність Д4.4
			Визначення рівня інформованості учасників щодо екологічної проблеми та проблеми ухилення від сплати податків	Групова робота "Державне керування в сфері охорони здоров'я в Україні"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня поінформованості учасників тренінгу	Компетентність Д5.1. Компетентність В1.1. Компетентність В2.1. Компетентність В3.1. Компетентність В4.1. Компетентність В4.2

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Другий день							
Основний	20 хв	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Стан зовнішнього середовища по регіонам	Міні-лекція, презентація з глобальним забрудненням довкілля	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1. Компетентність В1.1
	10 хв	Розвиток практичних навичок	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Знайди пару"	Картонні геометричні фігури	Сформовані компетентності	Компетентність Д5.1. Компетентність В4.3. Компетентність А4.1. Компетентність А4.3
	5 хв	Перерва					
Другий день							
Основний	45 хв	Розвиток практичних навичок	Визначення рівня загроз щодо володіння енергетичними ресурсами	Групова робота "Енергетичні війни"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки, бланки з завданням	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1. Компетентність Б5.1. Компетентність В2.1. Компетентність Д6.1. Компетентність В6.1
	10 хв		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Сформована компетентність В3.1	Презентація результатів
	5 хв	Перерва					
Другий день							
Завершальний	15 хв	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Цукерки"	–		компетентність Д2.1
	10 хв		Підведення результатів тренінгу	Слово викладача-тренера	–		Формування гарного настрою
	15 хв		Підведення підсумків роботи	Вправа "Сьогодні я отримав..."	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Зворотний зв'язок	Характер отриманих емоцій від тренінгу

1	2	3	4	5	6	7	8
Третій день							
Вступний	10 хв	Вступ	Актуалізація теми, представлення мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формуються в учасника протягом третього дня	Слово викладача-тренера	Приміщення	Мотивація учасників тренінгу	
	20 хв	Продовження знайомства	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Моменти в житті"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Отримання додаткової інформації	
	10 хв	Очікування другого дня	Виявлення цілей учасників тренінгу від продовження	Вправа "Незакінчені речення"	Аркуші паперу з незакінченими реченнями, ручки	Збір інформації щодо очікувань другого дня	Надання можливості учасникам висловити свої очікування другого дня
	5 хв	Перерва					
Основний	10 хв	Оцінювання рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Пори року"	–	Сформовані групи	Компетентність Д5.1. Компетентність Д4.2 – Д4.4
	45 хв	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Визначення рівня інформованості учасників щодо заходів попередження або мінімізації впливу загроз	Групова робота "Екологічна безпека України"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня поінформованості учасників тренінгу	Компетентність Д5.1. Компетентність В1.1. Компетентність В2.1. Компетентність В3.1. Компетентність В4.1. Компетентність В4.2
	10 хв	Перерва					

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	
Третій день								
Основний	20 хв	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Актуалізація інформації	Міні-лекція, презентація "Міжнародні екологічні конфлікти"	мультимедійне обладнання, ноутбук	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1. Компетентність В1.1. Компетентність А4.1. Компетентність А4.3. Компетентність А4.4. Компетентність Б3.1. Компетентність Б3.2	
	10 хв		Перерва					
	60 хв		Визначення забезпечення водними ресурсами світу та запобігання загострення конфліктів	Групова робота "Конкуренція за воду"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки, кейс для аналізу	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1. Компетентність Б5.1. Компетентність В2.1. Компетентність Д6.1. Компетентність В6.1	
	20 хв		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Сформована компетентність В3.1	Презентація результатів	
	15 хв		Перерва					
Третій день								
Завершальний	10 хв	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-руханка "Австралійський дощ"	–	Сформовані групи	Компетентність Д2.1	
	10 хв		Підведення результатів тренінгу.	Слово викладача-тренера	–	–	Формування гарного настрою для продовження роботи	
	10 хв		Підведення підсумків роботи	Вправа "Скульптура сьогоднішнього дня"	–	Характер отриманих емоцій від тренінгу	–	
	5 хв		Заповнення анкет зворотного зв'язку (додаток Б)	Анкетування	Бланк анкети, ручки	Інформація щодо якості тренінгу	–	
	10 хв		Організація самостійної роботи (пояснення змісту, структури звіту, вимог до оформлення, термінів здачі)	Слово викладача-тренера	Ноутбук, мультимедійний проектор	Проведення пояснювальної роботи	Отримання пояснень	

1.2. Опис вправ, завдань, роздавального матеріалу

Вступний етап (1 день)

Вправа на знайомство "Про мене сказали б..."

Мета: знайомство учасників тренінгу один з одним, створення доброзичливої атмосфери.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники сидять у колі, кожен по черзі говорить фразу, яка розпочинається зі слів: "Мій (хтось) сказав би про мене, що ...".

Вправа на встановлення правил

"Нема правил"

Мета: прийняття правил роботи групи під час тренінгу, створення атмосфери довіри, доброзичливості.

Час – 10 хв.

Матеріали – фліп-чарт (1 шт.), папір для фліп-чарту (1 шт.), олівці (ручки, маркери тощо).

Процедура. Тренер наголошує, що потрібно домовитися про правила спілкування в колі, тому що таке спілкування відрізняється від звичайного. Відбувається об'єднання будь-яким способом в пари, кожна пара придумує правило. Усі правила записуються на фліп-чарті, після короткого обговорення й "об'єднання" правил залишаються 3 – 5 "основних", наприклад:

бути активним;

бути толерантним;

слухати один одного;

сміятися можна, але не з людини (але по-доброму);

кожна думка має право на існування та висловлення (кожна думка – внесок в загальну справу).

Вправа на визначення очікувань **"Чотири сфери"**

Мета: надання можливості учасникам висловити свої очікування.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер повідомляє, що люди звичайно вкладають енергію в різні сфери свого життя, з яких можна умовно виділити такі – власне тіло, життєва діяльність, контакти з іншими людьми, фантазії. Він пропонує подумати й написати, як учасники використали б свою енергію та час, якщо можливості були б необмеженими; які бажання й очікування мають учасники на найближчий день, тиждень, місяць, півроку, п'ять років, розподіливши записи за такими чотирма сферами: а) що робитиме учасник для фізичного аспекту особи – зовнішньої краси, фізичного здоров'я (тіло); б) для професійної кар'єри, позапрофесійних інтересів (діяльність); в) для родини, друзів (контакти); г) для творчості, майбутнього, наприклад, для міста, країни, людства (фантазії).

Потім група коротко обговорює записані очікування/бажання, намагаючись уявити, чи енергія розподіляється рівномірно між цими чотирма сферами, чи рівноваги немає, а превалюють очікування в певних сферах [7].

Основний етап (1 день)

Вправа-руханка на об'єднання в групи **"Молекули"**

Мета: об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Це чудова руханка для об'єднання в групи з двох, трьох, чотирьох або п'яти осіб. Тренер пропонує учасникам уявити себе атомами, які хаотично рухаються в просторі. Потім командує: "Об'єднайтеся в молекули по двоє!". Учасники якомога швидше стають у пари.

Відтак знову вільний рух і команда: "Молекули по троє!". Тренер зупиняє гру, коли побажає, і пропонує учасникам виконувати наступне завдання у цих парах, трійках або четвірках.

Групова робота

"Конфлікти"

Мета: визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо поняття конфлікту, видів конфліктів.

Час – 35 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо поняття загроз, їхніх класифікацій.

Міні-лекція

"Конфлікти щодо інвайронментальної агресії"

Мета: актуалізація знань щодо головних джерел інвайронментальних конфліктів, визначення основних протиріч в ньому.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.), мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ПАЗ. Текст лекції подано у додатку В.

Вправа

"Картотека"

Мета: визначення виду конфліктів у інвайронменті за різними критеріями класифікації.

Час – 35 хв.

Матеріали. Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники тренінгу повинні розкласти карточки, на яких вказано вид конфлікту згідно з критерієм класифікації (наприклад, дефіцит ресурсів; зміна клімату; зміцнення економік країн, що розвиваються).

Вправа

"Вирішення конфліктів"

Мета: аналіз методів вирішення природоохоронних конфліктів.

Час – 30 хв.

Матеріали. Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Слухачі отримують бланк 1 (рис. 1).

Рис. 1. Бланк 1 для виконання завдання вправи "Вирішення конфліктів"

Завдання: необхідно зробити зрівняльний аналіз вирішення конфлікту двома засобами: у процесі функціонування природокористувачів і на етапі розвитку та розміщення господарських проектів використання природних ресурсів. Зробіть висновки та розробіть пропозиції щодо напрямів вирішення конфлікту.

Етап 1. Ознайомлення з проблемою.

Етап 2. Оцінювання можливості використання засобом "у процесі функціонування природокористувачів".

Етап 3. Оцінювання можливості використання засобом "створення господарських проектів використання природних ресурсів".

Етап 4. Розроблення пропозицій щодо напрямків вирішення конфлікту.

Етап 5. Презентація результатів міні-групами.

Завершальний етап (1 день)

Вправа

"Знайди собі пару"

Мета: об'єднання в групи; фізичне та психологічне розвантаження, розвиток креативності, уміння використовувати невербальні засоби спілкування.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасникам роздають папірці, на яких написано назви тварин. Не розмовляючи, кожен має знайти свою пару. Відтак пари по черзі демонструють тварин, решта відгадує.

Вправа

"Мені було..., тому що..."

Мета: підведення підсумків.

Час – 15 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер разом із групою (безоціночно) обговорюють усі види діяльності, використані під час тренінгу. Можливий варіант обговорення: тренер пропонує учасникам висловити власні судження з приводу тренінгу, доповнюючи незакінчене речення: "Мені було..., тому що...".

Наприклад: "Мені було радісно, тому що я зміг познайомитися з цікавими людьми" [7].

Вступний етап (2 день)

Вправа на знайомство

"Інтерв'ю"

Мета: сприяння знайомству учасників.

Час – 20 хв.

Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники тренінгу задають один одному запитання.

Вправа на визначення очікувань

"Потяг"

Мета: надання можливість учасникам визначити свої очікування від наступного дня тренінгу.

Час – 10 хв.

Матеріали – стікери відповідно до числа учасників, ручки.

Процедура: кожен учасник тренінгу прикріплює стікер зі своїми очікуваннями на потяг.

Основний етап (2 день)

Вправа-рухавка "Місяці року".

Мета: об'єднання в групи; формування уміння роботи в команді; переключення уваги учасників; зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники тренінгу об'єднуються в групи.

Групова робота

"Державне керування в області охорони навколишнього середовища в Україні"

Мета: визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо здійснення керування державою природоохоронними діями.

Час – 25 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо державного керування в галузі охорони навколишнього середовища в Україні.

Міні-лекція

"Стратегія боротьби з глобальним забрудненням довкілля"

Мета: актуалізація знань щодо міжнародних програм, спрямованих на захист основних компонентів навколишнього середовища від забруднень, захисту тваринного миру та середовища перебування.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.), мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ПАЗ. Текст лекції подано у додатку Г.

Вправа "Знайди пару"

Мета: об'єднання в групи; формування вміння роботи в команді; переключення уваги учасників; зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасникам роздають папірці, на яких написано назви знака зодіаку. Не розмовляючи, кожен має знайти свою пару. Відтак пари по черзі демонструють знак зодіаку, решта відгадує.

Групова робота "Енергетичні війни"

Мета: визначення рівня загроз щодо володіння енергетичними ресурсами та їх використанням у світовій господарській діяльності.

Час – 45 хв.

Матеріали – аркуші паперу, відповідно до кількості учасників, ручки.

Процедура. Учасники-тренінгу отримують бланк 2 (рис. 2).

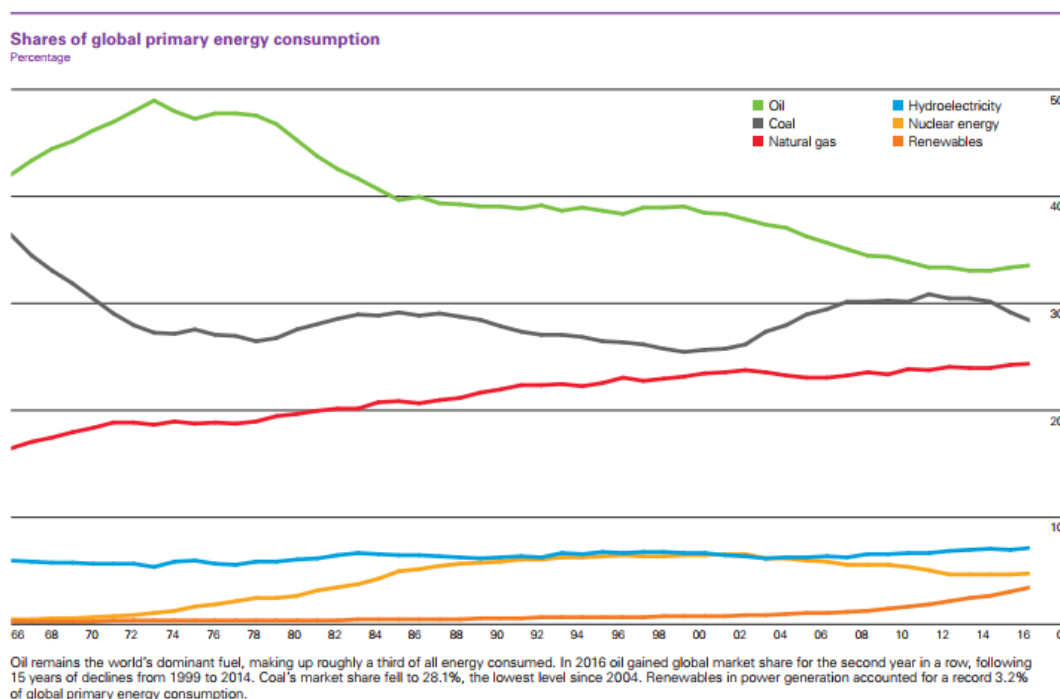

Рис. 2. Бланк 2 для завдання "Енергетичні війни".
Загальний рівень споживання всіх енергій у світі

Етап 1. Аналіз проблеми зростання використання енергетичних ресурсів у світовій господарській діяльності.

Етап 2. Аналіз проблеми володіння світовими енергетичними ресурсами.

Етап 3. Розроблення пропозицій щодо рішення проблеми зменшення загроз від енергетичних війн.

Етап 4. Презентація результатів міні-групами.

Завершальний етап (2 день)

Вправа-руханка

"Цукерки"

Мета: активізація групи.

Час – 15 хв.

Матеріали – цукерки.

Процедура. Об'єднатися в групи. Переключити увагу учасників, зменшити напругу в групі (Формування уміння роботи в команді).

Вправа

"Сьогодні я отримав..."

Мета: підведення підсумків.

Час – 15 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер разом із групою (безоціночно) обговорюють усі види діяльності, використані під час тренінгу. Можливий варіант обговорення: тренер пропонує учасникам висловити власні судження з приводу тренінгу, доповнюючи незакінчене речення: "Сьогодні я отримав...".

Вступний етап (3 день)

Вправа на знайомство

"Моменти в житті"

Мета: сприяння знайомству учасників.

Час – 20 хв.

Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники отримують письмове приладдя та розташовуються на стільцях по колу. Тренер пропонує кожному сформулювати тему щодо особистого життя (про незвичайний факт біографії, кумедну, дивовижну історію тощо), яку учасник може розповісти іншим членам групи. Тренер збирає аркуші, зачитує зміст і представляє автора [6].

Вправа на визначення очікувань "Незакінчені речення"

Мета: надання можливість учасникам визначити свої очікування від наступного дня тренінгу.

Час – 10 хв.

Матеріали – аркуші паперу, відповідно до кількості учасників, з чотирма незакінченими реченнями, ручки.

Процедура. Тренер роздає кожному учаснику аркуш паперу, на якому написані такі незакінчені речення: а) "Від тренера я очікую... "; б) "Від інших учасників я очікую... "; в) "Від себе я очікую... "; г) "Мета, яку я маю намір досягти – ... ". Тренер пропонує кожному відповісти на запитання одразу або після короткого обговорення в парах, малих групах, усією групою, потім збирає заповнені аркуші. Коли тренінг завершиться, ці аркуші будуть роздані учасникам знову, щоб вони могли вирішити, якою мірою тренінг задовольнив їхні очікування. Це допоможе учасникам у виробленні підсумкової оцінки тренінгу [21].

Основний етап (3 день)

Вправа-руханка "Пори року"

Мета: об'єднання в групи; формування уміння роботи в команді; переключення уваги учасників; зменшення напруги в групі.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Об'єднання в групи за допомогою методу перший, другий (весна, літо, осінь, зима).

Групова робота **"Екологічна безпека України"**

Мета: визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо заходів попередження або мінімізації впливу загроз екологічної безпеки України.

Час – 45 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо заходів попередження або мінімізації впливу загроз екологічної безпеки України.

Міні-лекція **"Міжнародні екологічні конфлікти"**

Мета: актуалізація знань щодо виникнення територіально-етнічних конфліктів між етнічними групами за володіння обмеженими ресурсами на визначеній території світу.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.), мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ПАЗ. Текст лекції подано у додатку Д.

Групова робота **"Конкуренція за воду"**

Мета: визначення забезпечення водними ресурсами країн світу та запобігання загострення водних конфліктів.

Час – 60 хв.

Матеріали – аркуші паперу, відповідно до кількості учасників, з чотирма незакінченими реченнями, ручки.

Процедура. Слухачі отримують кейс (додаток Е).

Етап 1. Необхідно оцінити рейтинг володіння ресурсами країн світу.

Етап 2. Надати план заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз загострення водних конфліктів.

Етап 3. Презентація результатів міні-групами.

Завершальний етап (3 день)

Вправа-руханка "Австралійський дощ"

Мета: активізація групи.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники стають у коло. Ведучий говорить інструкцію: "Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!".

1. "В Австралії піднявся вітер" – ведучий тре долоні.
2. "Починає крапати дощ" – клацання пальцями.
3. "Дощ посилюється" – по чергово плескання долонями по грудях.
4. "Починається справжня злива" – плескання по стегнах.
5. "А ось град, справжня буря" – тупіт ногами.
6. "Але що це? Буря стихає" – плескання по стегнах.
7. "Дощ стихає" – плескання долонями по грудях.
8. "Рідкі краплі падають на землю" – клацання пальцями.
9. "Тихий шелест вітру" – потирання долонь.
10. "Сонце!" – руки догори [27].

Вправа "Скульптура сьогоднішнього дня"

Мета: підведення підсумків.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер пропонує учасникам об'єднатися в малі групи та створити скульптуру сьогоднішнього дня. Підведення підсумків роботи в тренінгу проводилося в формі бесіди та анкетування учасників [27].

2. Організаційно-методичне забезпечення якості тренінгової діяльності

2.1. Підготовчий етап тренінгової діяльності

Підготовка до проведення тренінгів передбачає вивчення та врахування багатьох важливих моментів: вікових особливостей слухачів, їхніх здібностей і можливостей, наявності або відсутності власної мотивації до навчальної діяльності, досвіду, стажу.

Тренінгова діяльність здійснюється через застосування певних навчальних методів і прийомів. Саме цей компонент забезпечує засвоєння навчального змісту слухачами, формування в них професійних умінь і навичок, формує систему ставлення до демократичної освіти, установлює взаємозв'язки та активізує досвід. Для забезпечення успішності тренінгової діяльності тренеру важливо враховувати особливості навчальних стилів, робити інформацію варіативною, практично значущою. Ці фактори впливають на створення атмосфери порозуміння та співпраці, хорошого настрою, дають змогу відчувати радість від спілкування та пізнання [9, с. 115].

Основні вимоги підготовчого етапу тренінгу:

- провести попередню зустріч учасників тренінгу (визначити організаційні моменти);
- підготувати аудиторію для проведення тренінгу;
- визначити регламент тренінгу;
- підготувати методичне забезпечення для проведення тренінгу.

2.2. Самостійна робота слухачів

Високий рівень навчальних досягнень слухачів, результати їхньої наукової роботи зумовлені рядом факторів. Серед об'єктивно-суб'єктивних факторів велике значення мають самостійна робота слухачів і рівень спілкування викладачів із слухачами. Самостійна робота розглядається як діяльність слухачів, що протікає без безпосереднього керівництва викладача, хоча спрямовується й організується ним; специфічний педагогічний засіб організації та керування самостійною діяльністю слухачів

у навчальному процесі, яка має включати метод навчального чи наукового пізнання; конкретний вияв розуму; специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності чи сполучення декількох видів. Отже, у сучасній вітчизняній дидактиці самостійна робота слухачів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, який здійснюється без безпосереднього втручання викладача, але під його керівництвом, а з іншого – як засіб залучення слухачів до самостійного оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й розвитку інтелектуальних потенційних можливостей кожної особистості. Цього можна досягти лише тоді, коли вона організується та реалізується у навчально-виховному процесі як цілісна система, яка пронизує всі етапи навчання слухачів у вищому навчальному закладі [1; 2].

У педагогічній літературі існує ряд класифікацій типів і видів самостійної роботи слухачів. В. М. Рогінський виділяє чотири типи самостійної роботи за дидактичною метою.

Перший тип спрямований на формування у слухачів умінь виявити у зовнішньому плані те, що від них вимагається, на основі заданого їм алгоритму діяльності та посилань на цю діяльність, які містять умови завдання.

Другий тип передбачає формування знань-копій і знань, що дозволяють вирішити типові завдання.

Третій тип спрямований на формування у слухачів знань, що є основою для вирішення нетипових завдань.

Четвертий тип передбачає створення передумов для творчої діяльності слухачів. Їхня пізнавальна діяльність під час виконання цих робіт полягає у глибокому проникненні в сутність об'єкта, що вивчається, встановленні нових зв'язків і стосунків, необхідних для обґрунтування нових проблем, ідей, генерування нової інформації. Цей тип самостійних робіт реалізується переважно під час виконання завдань науково-дослідного характеру, включно з курсовою, кваліфікаційною та дипломною роботами [25].

Розроблення процесу самостійної роботи слухача є основною умовою належного її виконання. Завдання для самостійної роботи в межах тренінгу "Інвайронментальна агресія" подано в табл. 3.

Самостійна робота у межах тренінгу "Інвайронментальна агресія"

Вид самостійної роботи	Завдання для самостійної роботи (зміст, форма)	Елементи компетентностей, що формуються	Час на виконання	Форми та критерії оцінювання
Позааудиторна СРС	Слухачі відновлюють в пам'яті раніше вивчений матеріал, що необхідний до сприйняття та розуміння нової інформації	Компетентність А1.1. Компетентність А1.2. Компетентність А1.3. Компетентність Б1.1	За один день до початку тренінгу	Перевірка готовності до роботи під час виконання вправ
Аудиторна СРС	Вправа "Картотека" (завдання 1). Слухачі визначають види інвайронментальних загроз та форми їхнього прояву	Компетентність А2.1. Компетентність А2.2. Компетентність А6.1	25 хв	Презентація малих груп. Правильність оформлення
Аудиторна СРС	Вправа "Захист довкілля від забруднення" (завдання 2). Слухачі визначають компоненти захисту довкілля від забруднень і пропонують заходи щодо їхнього попередження або мінімізації	Компетентність Б2.1. Компетентність Б2.2. Компетентність В2.1. Компетентність В5.1	40 хв	Презентація малих груп. Правильність визначення компонентів
Аудиторна СРС	Мозковий штурм (завдання 3). Слухачі визначають рейтинг володіння ресурсами країн світу та пропонують заходи щодо попередження або мінімізації ресурсних конфліктів	Компетентність Б1.1. Компетентність Б5.1. Компетентність В2.1	90 хв	Презентація малих груп. Правильність визначення заходів щодо загроз загострення конфліктів
Позааудиторна СРС	Слухачі, спрямовані на прояв особистісної ініціативи, пошук оптимальних і оригінальних рішень під час розроблення власного проєкту	Компетентність А2.1. Компетентність А2.2. Компетентність Б2.1. Компетентність Б2	3 дні	Звіт, захист. Правильність виконання завдань.

Звіт є основним документом, що характеризує роботу слухача під час тренінгу. Звіт з фахового тренінгу містить дві частини: перша – звіт з першої сесії тренінгу "Інвайронментальна агресія", а друга – це звіт з другої сесії. Питома вага першої сесії – це 70 % (так як його обсяг 12 годин – 2/3 фахового тренінгу). Він має містити виконання всіх завдань, що передбачені програмою тренінгу. Титульний лист віту має бути підписаний слухачем та тренером.

Вимоги до звіту з тренінгу "Інвайронментальна агресія"

ВСТУП (обсяг – 1– 2 с.).

Актуальність проблеми, цілі, завдання дослідження.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

1.1. Завдання 1 (вагомість – 0,3).

Розкрийте сутність та види інвайронментальних загроз за різними критеріями класифікації, умови їхнього прояву. Визначте форми прояву конфліктів.

1.2. Завдання 2 (вагомість – 0,35).

Визначте основні компоненти захисту навколишнього середовища від забруднень. Розробіть пропозиції щодо напрямів удосконалення державного керування в галузі охорони довкілля в Україні. Використайте загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення економічних проблем і протиріч розвитку.

1.3. Завдання 3 (вагомість – 0,35).

Необхідно оцінити рейтинг володіння ресурсами країн світу (знайдіть інформацію щодо заданих показників, наприклад, на статистичному сайті).

Надайте план заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз загострення ресурсних конфліктів.

ВИСНОВОК (обсяг – 1 – 2 с.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (не менше 15 джерел).

Вимоги до оформлення роботи. Виконуючи завдання, необхідно дотримуватися нормативно встановлених правил оформлення тексту, таблиць, формул, розрахунків, схем, рисунків.

Обсяг звіту має становити 15 сторінок у друкованому варіанті. Текст необхідно писати (друкувати), залишаючи поля таких розмірів: ліве – не менш 30 мм; праве – не менш 10 мм; верхнє - не менш 20 мм; нижнє – не менш 20 мм.

Після написання слухач подає роботу науковому керівнику.

2.3. Система контролю та оцінювання результатів тренінгу, успішності навчання слухачів

Як відомо, проблема контролю та оцінювання є однією з найскладніших у практиці навчання взагалі, й особливо у вищій професійній освіті. Контрольні заходи є складовими досягнення мети навчання – засвоєння певної сукупності предметних знань, формування умінь та навичок, що є основою відповідного рівня компетентності слухача.

Якщо викладач ставить надто високі вимоги, то це створює бар'єр у розвитку. Занижені вимоги також гальмують розвиток слухача, вони не активізують його розумової діяльності. Для успішного стимулювання розвитку компетентностей засобами контролю необхідно, щоб слухач розумів, що від нього вимагають, щоб він не мав сумнівів у необхідності знань, був упевнений, що може досягнути необхідне, що бажана оцінка залежить лише від нього самого, його уважності й ретельності [19].

У ході навчально-виховного процесу контроль виконує ще декілька функцій, серед яких забезпечення необхідного і своєчасного оперативного зворотного зв'язку. Перевірка знань дає викладачеві інформацію про хід навчального процесу, про те, як іде виконання поставлених завдань, які можливості для подальшого вдосконалення роботи. Перевірка одночасно є засобом виявлення ефективності методів і прийомів навчання, що застосовуються самим викладачем, вона допомагає зробити висновки для подальшої праці педагога. Аналіз результатів контролю дає змогу виявити сильні й слабкі сторони в роботі та виявити причини неуспішності [19, с. 125].

Інформацію про свої успіхи чи невдачі отримує і сам слухач – учасник тренінгу. У процесі слухання відповідей товаришів, доповнень і виправлень слухач може критично оцінити свої знання, проаналізувати відповіді колег, що сприяє систематизації та закріпленню засвоєного навчального матеріалу. Добре організований контроль привчає слухачеві

до систематичної роботи, дисципліни, сприяє формуванню відповідальності, активності, самостійності, допомагає розібратися у собі, а тому потребує зваженого керівництва, педагогічної майстерності, такту.

Оцінювання знань слухача під час проведення тренінгу має на меті перевірку рівня підготовленості слухача до виконання конкретної роботи.

Оцінювання тренінгу "Інвайронментельна агресія. Запобігання захвату ресурсів" складається з двох основних складових:

- оцінювання участі у тренінгу;
- оцінювання успішності виконання звіту слухача-учасника тренінгу.

Оцінювання роботи учасників під час проведення тренінгу

60 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно та продуктивно працює; аргументує власну позицію; є уважним.

55 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно та продуктивно працює; аргументує власну позицію.

50 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно працює; аргументує власну позицію.

45 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно працює; є уважним.

40 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; продуктивно працює; є уважним.

35 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; є уважним.

30 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання.

25 балів. Слухач бере активну участь у тренінгу; самостійно та своєчасно виконує завдання, є уважним.

20 балів. Слухач присутній на тренінгу; виконує завдання.

10 балів. Слухач був присутній на тренінгу.

Критерії оцінювання звіту з тренінгу обрано наступні, які наведено в табл. 4.

Критерії оцінювання звіту з тренінгу

Критерії оцінювання	Кількість балів
Дотримання вимог написання до	
оформлення	3
змісту	7
обсягу	5
Своєчасність подання на перевірку	5
Виконання завдання для самостійної роботи	7
Правильність і точність наведених розрахунків	8
Грунтовність висновків	5
Разом	40

Оцінка за тренінг "Інвайронментальна агресія" формується як сума балів за звітом та за участь у тренінгу (табл. 5).

Оцінювання тренінгу "Інвайронментальна агресія"

ПІБ слухача	Бали за участь у тренінгу (ОУ)	Бали за звіт (ОЗ)

Загальна оцінка з тренінгу "Інвайронментальна агресія" розраховується за наступною формулою:

$$ZO = OU + OZ, \quad (1)$$

де ZO – загальна оцінка;

OU – оцінка за участь у тренінгу;

OZ – оцінка за звіт.

Порівняльну характеристику результатів навчальної діяльності слухача за різними системами оцінювання наведено у табл. 6

Таблиця 6

Характеристика результатів навчальної діяльності слухача за різними системами оцінювання

Система оцінювання			Характеристика результатів навчальної діяльності слухача
ECTS	національна (5 балів)	накопичувальна (100 балів)	
1	2	3	4
A	Відмінно	90 – 100	Слухач під час виконання завдань теоретичного та практичного характеру ефективно застосовує системні компетентності, що передбачені навчальною програмою. Завдання виконуються як з використанням типового алгоритму, так і за самостійно розробленим алгоритмом, робляться аргументовані висновки
B	Добре	82 – 89	Слухач під час виконання завдань теоретичного та практичного характеру ефективно застосовує узагальнені знання, вміння та навички, формування яких передбачено моделлю професійних компетентностей. Завдання виконуються як з використанням типового алгоритму, так і за самостійно розробленим алгоритмом, робляться аргументовані висновки. Відповідаючи на теоретичні запитання і виконуючи практичні завдання слухач припускається незначних неточностей
C	Добре	74 – 81	Слухач під час виконання завдань теоретичного та практичного характеру застосовує основні компетентності, що передбачені навчальною програмою. Практичні завдання виконуються загалом правильно з використанням типового алгоритму, під час їхнього виконання слухач припускається несуттєвих помилок

1	2	3	4
D	Задовільно	64 – 73	Слухач під час виконання теоретичного та практичного характеру без достатнього розуміння застосовує навчальний матеріал, припускається значної кількості помилок, стикається зі значними труднощами при аналізі та порівнянні економічних явищ і процесів
E	Задовільно	60 – 63	Слухач під час відповіді на теоретичні запитання та під час виконання практичних завдань без достатнього розуміння застосовує навчальний матеріал, припускається помилок
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35 – 59	Слухач не може дати відповіді на теоретичні питання, не здатен виконати практичні завдання, стикається зі значними труднощами під час аналізу економічних явищ і процесів, виявляє здатність викласти думку на елементарному рівні
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	0 – 34	Слухач стикається зі значними труднощами під час аналізу економічних явищ і процесів, не може виконати практичні завдання

3. Методичні рекомендації учасникам тренінгової діяльності

3.1. Методичні рекомендації викладачу-тренеру

Як тренеру-початківцю, так і досвідченому тренеру потрібна мудрість, щоб розуміти та приймати те, чого він може досягти з певною групою чи певним учасником, а що є на заданому етапі неможливим. Тренер має давати учасникам тільки стільки знань, та сенсифікувати їх рівно настільки, наскільки учасник зможе самостійно розібратися зі своїми відкриттями та адекватно обробити їх після закінчення тренінгу.

Поради тренеру:

1. **Будьте самим собою.** Спроби наслідувати когось іншого виглядатимуть нещирими або штучними. Застосовуйте ефективні методи викладання, запозичені в інших, але застосовуйте їх у своєму власному стилі.

2. **Створіть атмосферу взаємоповаги.** Підтверджуйте цінність знань і досвіду дорослих слухачів та їхній можливий внесок у заняття.

3. **Намагайтеся персоналізувати свої стосунки з учасниками,** знайомлячись з ними ближче. Звертайтеся до учасників по іменах, указаних на бейджиках. Називайте їх на ім'я, вітаючись зранку, а також спілкуйтеся з ними під час перерви.

4. **Реагуйте на невербальні сигнали своїх слухачів.** Чи не свідчить їхній вираз обличчя про нерозуміння або незгоду? Якщо так, вирішуйте проблему, звертаючись безпосередньо до людини, яка щось не розуміє (або до всієї групи, якщо кілька учасників потребують пояснень чи мають запитання). Можливо, учасники втомилися і потребують перерви? Діагностуйте цю ситуацію. Якщо так, повідомте, що заняття буде закінчено за п'ять хвилин (якщо це відповідає регламенту) або зробіть коротку перерву; проведіть кілька вправ аби учасники могли відпочити і переключитися.

Відведіть час для запитань, і поставтеся до них з належною повагою. Якщо ви відповідатимете різко, поглядаючи на годинник і вживаючи зауваження на зразок "Я не знаю, як це сказати простіше", "Як я вже казав" тощо, тим самим руйнуватимете позитивне навчальне середовище. Якщо додаткові пояснення потрібні лише одному-двом учасникам, запропонуйте їм зустрітися пізніше.

5. **Уникайте ненормативної лексики і жартів.** Намагайтеся заздалегідь визначити потенційно делікатні моменти і, за можливістю, уникайте їх.

Говоріть змістовно, ґендерно-нейтральною мовою.

6. **Ніколи не сперечайтесь з учасниками,** оскільки невдоволення одного з них може поширитися й на інших. Існує декілька корисних фраз, що допомагають у потрібний момент розрядити ситуацію, наприклад, "Як показує мій досвід" (з особистим досвідом важко сперечатися), "Я так розумію, що це – Ваша особиста думка", "Я згоден, що можуть існувати винятки, наприклад..." тощо. Запропонуйте обговорити гострі

моменти у приватній розмові з учасником, який намагається Вам заперечити [7, с. 52].

7. Будьте дипломатичним, реагуючи на поведінку, яка викликає у Вас невдоволення. Наприклад, якщо один з учасників намагається нав'язати свою думку іншим, можна запросити учасників висловити свої думки. Учасникові, який відхиляється від теми обговорення, можна сказати: "Вибачте, що перериваю, але мені здається, ми відхилилися від теми. Ми ще не завершили обговорення" тощо.

8. Виявляйте професіоналізм, будьте добре підготовлені, приходьте на заняття вчасно, проводьте їх організовано, використовуючи якісні матеріали.

9. Будьте відкритим у спілкуванні зі слухачами під час занять у складі малих груп, у особистих розмовах під час перерв, перед початком та після завершення занять. Реагуйте на зауваження та запитання.

10. Зберігайте почуття гумору та терпіння, будьте гнучким і винахідливим.

3.2. Методичні рекомендації слухачам-учасникам

Слухачі-учасники тренінгу мають гарну нагоду реалізувати на практиці отримані знання під час вивчення навчальної дисципліни "Економічна безпека".

Поради слухачу-учаснику:

1. Виконайте завдання, яке ви отримали перед початком тренінга (повторіть пройдений матеріал, підготуйте статистичну інформацію щодо проблеми тренінгу).

2. Прийдіть до початку тренінгу (якщо тренінг о 9:00, то не пізніше 8:50).

3. Знайдіть "своє" місце (мова йде про комфортну участь у тренінгу).

4. Будьте "відкритим" під час тренінгу.

5. Поводьте себе згідно етики поведінки.

6. Будьте активним, дисциплінованим.

Висновки

Тренінги є цілісною психолого-педагогічною системою. Багаторівневий зворотний зв'язок від учасників навчання дозволяє кожному побачити своє віддзеркалення в очах інших людей та одержати інформацію про те, як сприймається його поведінка в певній ситуації, зрозуміти обмеженість власних засобів спілкування, їхню недосконалість, а також побачити позитивні сторони своєї особистості. Формування у педагога необхідних особистісних якостей є процесом дуже складним і емоційно насиченим. Тільки через власне емоційне переживання ситуації спілкування викладач може прийти до продуктивних висновків, сприяючих особистому розвитку.

Тренінг **"Інвайронментальна агресія"** дозволить сформувати такі кваліфікаційні характеристики: знання сутності, форм прояву та механізмів дії економічних законів на макро-, мезо- та макрорівні; вміння використовувати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення та розробляти програми розв'язання економічних проблем і протиріч розвитку; формулювання аргументів щодо власної позиції з питань економічного розвитку, використовувати різні методи вирішення конфліктних ситуацій у процесі проведення дискусій з наукових і практичних питань; здійснення соціально-психологічного регулювання відносин та застосування професійної взаємодії, що відповідає етичним стандартам, в управлінських командах і підрозділах; самостійне проведення наукових досліджень у сфері формування системи соціально-економічних відносин, визначення закономірностей розвитку суспільних явищ і процесів.

Отже, тренінг – це інтерактивний метод навчання, який приводить до групової взаємодії у вирішенні проблемних ситуацій.

Рекомендована література

1. Вачков И. В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе : учеб. пособ. / И. В. Вачков, С. Д. Дерябо. – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – 200 с.
2. Дубасенюк О. А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти / О. А. Дубасенюк // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : зб. наук.-метод. праць ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 3–14.
3. Інтеграція вищої економічної освіти у Європейський простір: тематичний збірник нормативно-правових документів / [уклад. М. В. Афанасьєв] ; [за заг. ред. докт. екон. наук, професора В. С. Пономаренка]. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2005. – 144 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Льюис Д. Тренинг эффективного общения / Д. Льюис. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 1996. – 256 с.
6. Морозова Е. Н. Тренинг развития ресурсов руководителя / Е. Н. Морозова. – Санкт-Петербург : Речь, 2008. – 219 с.
7. Навчання в дії : Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання : метод. посіб. / Авт.-уклад.: А. Панченков, Т. Ремех ; за ред. О. Пометун. – Київ : А.П.Н., 2003. – 72 с.
8. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюваш, А. А. Гармаш та ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 100 с.
9. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пєхота, А. З. Кік-тенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пєхоти. – Київ : А.С.К., 2004. – 200 с.
10. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – Москва : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
11. Полякова Г. А. Педагогіка : навч. посіб. / Г. А. Полякова, Т. А. Борова. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 374 с.

12. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Харьков : ИД "ИНЖЭК", 2004. – 144 с.

13. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу. У 6 к. К. 1: Технологія підготовки і проведення тренінгів [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Ф. Павленко, С. В. Степаненка, Г. О. Швиданенко та ін. – Київ : КНЕУ, 2001. – 117 с.

14. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу. У 6 к. К. 2: Методичне керівництво для викладачів-тренерів [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Ф. Павленко, С. В. Степаненко, А. М. Колот та ін. – Київ : КНЕУ, 2003. – 296 с.

15. Сучасні тренінгові технології ведення бізнесу. У 6 к. К. 3: Технологія створення та організація діяльності фірми [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Ф. Павленко, С. В. Степаненко, А. М. Колот та ін. – Київ : КНЕУ, 2003. – 307 с.

16. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу. У 6 к. К. 4: Планування діяльності фірми: супровідні матеріали і документи [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Ф. Павленко, С. В. Степаненко, А. М. Колот, та ін. – Київ : КНЕУ, 2004. – 203 с.

17. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу. У 6 к. К. 5: Організація діяльності фірми: супровідні матеріали і документи [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Ф. Павленко, С. В. Степаненко, А. М. Колот, та ін. – Київ : КНЕУ, 2007. – 216 с.

18. Сидоренко Е. В. Технологии создания тренинга. От замысла к результату / Е. В. Сидоренко. – Санкт-Петербург : Речь, 2007. – 178 с.

19. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : [навч. посіб.] / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. – Київ : КНЕУ, 2006. – 320 с.

20. Тренінг формування компетенцій з економіки підприємства [Текст] : навч. посіб. / М. В. Афанасьєв, І. В. Гонтарева, Д. О. Тищенко ; Харківський національний економічний університет. – Харків : ІНЖЕК, 2010. – 318 с.

21. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика / К. Фопель ; пер с нем. – Москва : Генезис, 2003. – 272 с.

22. Economic Strategy and National Security / P. J. DeSouza (ed.). – Boulder : s. n., 2002. – 145 p.

23. A National Security Strategy for a New Century / National Security Council. – Washington : The White House, December 1999. – 49 p.

Інформаційні ресурси

24. Евдокимова Н. В. Становление понятий "компетентность" и "компетенция" в современной педагогической практике [Электронный ресурс] / Н. В. Евдокимова. – Режим доступа : <http://www.t21.rgups.ru/doc2007/1/07.doc>.

25. Король В. М. Управління самостійною та індивідуальною роботою слухачів протягом навчання у ВНЗ [Електронний ресурс]. / В. М. Король. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N120/N120p098-105.pdf.

26. Про затвердження Національної рамки кваліфікації [Текст] [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p.

27. Луганцева О. Г. Тренінгові технології навчання у сучасній вищій школі [Електронний ресурс] / О. Г. Луганцева. – Режим доступу : <http://luguniv.edu.ua/?z1=b,2324>.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Кваліфікаційна характеристика (компетентності) магістра з напрямку підготовки "Економіка та підприємництво", магістерської програми "Економічна теорія"

Найменування кластеру компетентностей	Зміст компетентностей
1	2
"Знання"	<p>Випускник програми має знати:</p> <p>основні напрями сучасної економічної теорії, концептуальні та методологічні засади наукових досліджень суспільних явищ і процесів;</p> <p>теоретико-методологічне підґрунтя процесу формування системи соціально-економічних відносин суспільства, законів його розвитку та функціонування;</p> <p>інформаційно-аналітичне підґрунтя моделювання та оцінювання економічної поведінки суб'єктів господарських відносин в умовах ринків досконалої та недосконалої конкуренції;</p> <p>наукові основи формування економічної політики держави, методичне та інструментальне забезпечення державного регулювання економіки;</p> <p>сучасні методики викладання економічних дисциплін, форми проведення лекційних і семінарських занять, організації самостійної роботи та контролю знань слухачів</p>
"Уміння"	<p>Випускник програми має вміти:</p> <p>аналізувати особливості формування та розвитку системи господарських відносин економічних суб'єктів у процесі створення матеріальних благ за обмежених ресурсів;</p> <p>застосовувати діалектичні методи економічного аналізу для розроблення та впровадження новітніх моделей і технологій дослідження елементів ринкового механізму, прогнозування тенденцій розвитку світової економіки;</p> <p>формуванню інформаційно-аналітичне підґрунтя для розроблення заходів щодо вирішення проблем активізації розвитку грошово-кредитних відносин, фіскальної політики та державного регулювання економіки;</p> <p>використовувати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення та розробляти програми розв'язання економічних проблем і протиріч розвитку;</p> <p>коректно використовувати понятійно-категоріальний апарат сучасної економічної теорії для вивчення суспільних явищ і процесів,</p>

1	2
	<p>давати обґрунтування можливостей застосування теоретичних моделей економічного розвитку в практичній діяльності; проводити лекційні, семінарські та інші види навчальних занять, складати методичні матеріали, які необхідні для підготовки та організації навчальних занять з економічних дисциплін</p>
"Комунікація"	<p>Випусник програми має бути здатним: здійснювати обґрунтований вибір стратегії та тактики ділового спілкування використовувати різні мовні технології відповідно до комунікативної ситуації; створювати необхідні психолого-комунікаційні умови проведення переговорів та укладання ділових угод, використовуючи спеціальне обладнання й інформаційно-комунікативні технології; виробляти та чітко формулювати аргументи щодо власної позиції із питань економічного розвитку, використовувати різні методи вирішення конфліктних ситуацій у процесі проведення дискусій з наукових і практичних питань; готовити матеріали та проводити презентації ділової на навчальної інформації з урахуванням необхідних модифікацій власної комунікативної поведінки; використовувати різні форми та методи комунікацій зі слухачами у ході викладання економічних дисциплін; здійснювати соціально-психологічне регулювання відносин і застосовувати професійні взаємодії, що відповідають етичним стандартам, в управлінських командах і підрозділах</p>
"Автономність і "відповідальність"	<p>Випусник програми має бути здатним: самостійно проводити наукові дослідження в сфері формування системи соціально-економічних відносин, визначення закономірностей розвитку суспільних явищ і процесів; подавати результати виконаних самостійно або у складі колективу досліджень у формі наукового звіту, статті, доповіді; здійснювати керівництво інформаційно-аналітичними підрозділами й дослідницькими колективами, організовувати й контролювати виконання рішень у сфері; ініціювати продуктивну креативну діяльність і генерування ідей дослідників та дослідницьких колективів, здійснювати відбір ефективних варіантів управлінських рішень у господарській сфері; здійснювати наукове та інформаційно-аналітичне консультування з питань ідентифікації та вирішенні проблем; здійснювати безперервне професійне, культурне, духовне самовдосконалення у професійній кар'єрі, заохочувати інших працівників до активізації самонавчання та підвищення кваліфікації</p>

Анкета зворотного зв'язку

Прізвище, ім'я

Назва тренінгу

Шановні слухачі!

Ваша думка про минулий тренінг дуже важливо. Ваші відкликання допоможуть зробити нашу спільну роботу ще більш ефективною. Будь ласка, поставте свої оцінки, відзначивши їх на шкалі від 0 до 10:

1. Мій настрій до тренінгу:

2. Мій настрій після тренінгу:

3. Наскільки мені все було ясне й зрозуміло?

4. Наскільки мені було цікаве?

5. Наскільки потрібний і корисний для мене запропонований?

6. Наскільки комфортним для мене був темп занять?

7. Як багато я одержав від групи?

8. Наскільки важливої для Вас була тема тренінгу?

9. Чи зможете Ви застосувати отримані знання на практиці?

10. Наскільки послідовно та логічно був викладений матеріал?

11. Наскільки комфортно ви себе почували під час проведення тренінгу?

12. Наскільки Ви задоволені роботою тренера?

Дата _____

Міні-лекція на тему "Конфлікти щодо інвайронментальної агресії"

Сьогодні інвайронментальна агресія стає основним джерелом політичних конфліктів. Поняття "інвайронментальна агресія" виникло на початку 70-х років і означає руйнування, виснаження природного середовища на території однієї держави під впливом дії іншої держави. Боротьба за природні ресурси має давню історію й довгий час є причиною конфліктів по всьому світі. Так, недостача їжі стала одним із ключових факторів, що сприяли початку повстань на Близькому Сході й у Північній Африці в першому десятилітті 21 століття, що, своєю чергою, стало причиною нестабільності на світових енергетичних ринках. В інших місцях конфлікти виникали через воду, землі, корисні копалини тощо.

Взагалі конфлікт є складною системою відносин з непередбачуваним поведінням її суб'єктів.

Конфлікт природокористування виникає на основі протиріч під час розподілу владних повноважень, обсягів і форм використання природних ресурсів, а також одержання доходів від їхньої експлуатації – використання або видобутку.

Людству стає доступною все менша та менша кількість ресурсів через зміни навколишнього середовища. Виникає дефіцит ресурсів у всіх світових економіках. Збільшення дефіциту ресурсів може привести до посилення дії держав з забезпечення контролю над ключовими ресурсами країни, що приводить до геополітичної боротьби держав.

Загалом політичний конфлікт – це зіткнення, протиборство різних соціально-політичних чинностей, суб'єктів політики в їхньому прагненні реалізувати свої інтереси, пов'язані з боротьбою за знаходження або втримання влади. Політичний конфлікт має свою специфіку: його домінантою є боротьба за владу.

В інвайронментальній економіці ми розуміємо під політичним конфліктом боротьбу за владу володіти ресурсами.

Суб'єктами політичного конфлікту можуть виступати індивід, малі та великі соціальні групи (зокрема етнічні – рід, плем'я, нації), держави і державні коаліції.

Основними причинами політичних конфліктів є такі:

- дефіцит ресурсів;
- зміна клімату;
- зміцнення економік країн, що розвиваються.

Причини конфліктів не можна розглядати окремо, оскільки вони тісно переплітаються. Так, забруднення атмосфери приводить до псування або зникнення ресурсів і зміни клімату, а економіки, що швидко розвиваються, викликають забруднення землі, повітря на інших ресурсів тощо. У природі настільки все взаємопов'язане, що неможливо визначити, де проявляється яка причина. Однак спробуємо навести деякі роз'яснення.

Дефіцит ресурсів. Конфлікти за землю та природні ресурси мають давню історію. Міжнародні конфлікти, як у минулі роки, так і сьогодні, часто виникають за паливо й мінеральні ресурси. Особливо гостро це стало проявлятися на початку 70-х років, коли у світі почалася велика економічна криза.

Загалом конфлікти за землю – територію – виникають унаслідок різних причин. Але переважно це географічне положення території у економічних або воєнно-стратегічних відносинах. Наприклад, конфлікт і зіткнення між Аргентиною й Англією за Мальвінські острови почалася в зв'язку з їхнім вигідним воєнно-стратегічним положенням, а також через ресурси (рибальська зона). Також територіальні конфлікти вже довгий час ведуться між Ізраїлем і Ліваном, Єгиптом та Ізраїлем і вирішуються часто з позиції сили. Численні конфлікти відбуваються й у Перській затоці: між Кувейтом і Саудівською Аравією, між Іраном та Кувейтом не тільки за землю, але й за нафту. Територіальні претензії існують також у взаєминах між Росією та Китаєм, Росією і Японією.

Недостача ресурсів стала одним із ключових факторів, що сприяли початку збройних конфліктів на територіях Близького Сходу, Північної Африки й інших регіонів.

Багатьма державами експлуатуються надра африканського континенту. Так, ще зовсім недавно за рахунок ресурсів Африки США задовольняли свої потреби в кобальті на 72 %, марганці – на 51 % [22].

Міжнародні конфлікти виникають також через природні ресурси: енергетичні, продовольчі, сировинні. Відомо так звана тріскова війна, що вже довгі роки ведеться між Іспанією й Англією, між Болгарією

та Норвегією, між Іспанією й Португалією, між Росією і Японією. Десятки років ведуться суперечки про водні ресурси між США та Канадою.

Один з самих дефіцитних ресурсів – вода. Дефіцит води досягає в світі мінімально критичної кількості. Ця проблема погіршиться через швидку світову урбанізацію та приросту приблизно 1,2 мільярдів людей в наступні 20 років. Нині близько 600 мільйонів людей у 21 країні страждають через недостатнє водопостачання; а до 2025 року така проблема настане для приблизно 1,4 мільярди людей у 36 країнах світу. Забруднення ресурсів теж викликає їхній дефіцит. Найбільше конфліктів виникає внаслідок проникнення через границю держав забрудненої атмосфери. Подібні конфлікти відбуваються в Європі та Північній Америці. Винуватцями забруднення атмосфери країн Європи є Англія та Німеччина. Кислотні дощі – теж одна із причин конфліктних ситуацій між державами в Європі. У Швеції ознаки сильного підкислення виявлені в 25 тисяч озер, унаслідок чого була отруєна риба. За оцінками фахівців Швеції, 90 % забруднювальних речовин, що випадають із атмосфери, надходять з-за кордону. Англія, одна з головних забруднюючих країн, щорічно викидає в повітря 3,5 мільйонів тонн оксиду сірки, приблизно 1 мільйон тонн якого експортується в Ісландію, Швецію, Данію, Фінляндію, Норвегію. У Північній Америці головним винуватцем забруднення повітря є США, яке найбільше надходить у Канаду та Мексику.

Нестача ресурсів визиває й таку біду, як продовольча проблема, яка стала одним з факторів нестабільності на світових ринках.

Зміна клімату. Учені констатують, що підвищення рівня світового океану може стати причиною військових конфліктів між острівними державами. Глобальне потепління призведе до переміщення традиційних рибних районів у Південно-Східній Азії, що призведе до боротьби за право здійснення рибальської діяльності, а також збільшить кількість біженців, змушених рятуватися з островів у Тихому океані, що потопають. А у разі масової міграції з однієї країни в іншу створюється ймовірність конфлікту. Вчені затверджують, що найбільшою загрозою для світової безпеки є танення льодів Арктики. Цей процес може спровокувати ескалацію небезпечної міжнародної гонки за право володіння коштовними морськими запасами нафти й газу. Вода й дефіцит територій, викликані посиленням зміни клімату, можуть викликати збройне зіткнення. Специфічно

небезпечна зона – район Гімалаїв, де триваюче танення основних льодовиків, як очікується, зменшить щорічний рівень життєво важливих рік у Бангладеш, Китаї, Індії, і Пакистані. Наслідки кліматичних змін оцінювані для глобальної економіки близько 1 трильйона доларів США вже в найближчі 10 років. По ступені впливу на економічну систему цей ризик зіставимо тільки з ризиками геополітичних конфліктів і кризою фіскальної системи.

Швидке зростання економік країн, що розвиваються. Щораз більші запити на енергоносії народів, що збільшуються в кількості, і економічних систем можуть порушити питання придатності, надійності, і доступності запасів енергії. Така ситуація підсилить напружені відносини між державами, що конкурують за обмежені ресурси. І це може призвести до міждержавних конфліктів. Навіть за відсутності конфлікту, змагання за запаси енергії, що виснажуються, буде зростати і може призвести до посилення напруги у відносинах, внутрішнім конфліктам і тероризму. Держави, що випробовують недолік енергії, можуть використовувати передачу зброї й точних технологій разом з обіцянкою політичного та військового союзу як стимули, для встановлення стратегічних відносин з державами що, виробляють енергію. Подібний союз зложився в Середній Азії, де Китай, Росія та Сполучені Штати конкурують за доступ і контроль над запасами нафти й газу в регіоні. Кілька регіонів у світі, імовірно, будуть фігурувати в енергетичних конфліктах – це Африка, особливо в районі Сахари, Близький Схід і Середня Азія. Як ресурси розвитку також можна виділити газ, нафту, воду й інші природні ресурси.

Інвайронментальні конфлікти є надзвичайно складною та багатобічною складовою частиною історії людства. Вони вкрай значущі для існування людей як біологічного виду й соціального співтовариства. Вони тягнуть величезні наслідки, міняючи історію народів і країн. Подолання конфліктів, що проявляються в спустошливих війнах за прісну воду, енергоресурси, родючі землі та території з комфортним кліматом, вимагають величезних інтелектуальних і фізичних зусиль, витрати значних матеріальних та фінансових ресурсів, пошуку оптимальних наукових і технічних рішень.

Основним позитивним методом дозволу конфліктів є переговори. Це найбільш ефективне вирішення конфлікту, тобто вирішення за найменших втрат ресурсів.

Міні-лекція на тему "Стратегія боротьби з глобальним забрудненням довкілля"

Глобальне забруднення атмосфери та світового океану, а також важливість і труднощі завдань з боротьби з цим забрудненням привели до необхідності широкого міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища. Існують численні міжнародні програми, спрямовані на захист основних компонентів навколишнього середовища від забруднень, захисту тваринного миру та середовища перебування.

Міжнародні організації, що створені для забезпечення екологічної безпеки у світі, залежно від їхньої діяльності та цілей розділяють на групи. Таких груп три.

Перша група – це організації, що займаються охороною навколишнього природного середовища та рішенням проблем Землі. До цієї групи входять UNEP (англ. United Nations Environment Programme) – Програма ООН з навколишнього середовища, ЮНЕП і IUCN (англ. International Union for Conservation of Nature) – Міжнародний союз охорони природи, МСОП.

Структуру ЮНЕП становлять Рада керівників (представники держав-учасниць), Рада з координації охорони навколишнього середовища, Фонд навколишнього середовища.

МСОП – неурядова міждержавна організація, що представляє понад 100 країн, неурядові організації та міжнародні урядові організації.

Друга група – це організації, що забезпечують комплексний природоохоронний моніторинг. Це WHO (англ. World Health Organization,) – Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ); FAO (англ. Food and Agriculture Organization) – Продовольча і сільськогосподарча організація ООН, FAO і WMO (англ. World Meteorological Organization) – Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).

Третя група – це організації, що втілюють спеціальні природоохоронні заходи (охорона дикої природи, рибних запасів, міжнародних

озер, рік, безпека ядерних джерел енергії й т. п.). Охорона навколишнього природного середовища – одна з пріоритетних цілей Організації Об'єднаних Націй і її спеціалізованих установ, що передбачено Уставом цієї організації. Крім того, ООН покликана сприяти вирішенню міжнародних проблем в галузі економічного, соціального життя, охорони здоров'я, підвищення рівня життя населення, дотримання прав людини.

Взагалі у структурі міжнародної екологічної політики виділяються два рівні.

Перший рівень – міжнародна глобальна екологічна політика – це розроблення і здійснення міжнародних правових, політичних і зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, запасів природних ресурсів, які є у світі, та їхнього розподілу між регіонами і країнами. Мета такої політики – збереження глобального інтегрального ресурсу планети. Тому в ході її здійснення встановлюються зони, квоти і ліміти на використання тих чи інших корисних копалин, узгоджується плата за забруднення, видаються заборони на викиди тих чи інших речовин.

Міжнародна глобальна екополітика знаходиться ще на стадії розроблення, хоча є основною сферою уваги всіх міжнародних екологічних форумів. Іноді вона може набувати досить агресивного характеру, виходити за межі міжнародних угод і норм.

Другий рівень – міжнародна регіональна екологічна політика – охоплює інтереси країн одного континенту, які об'єднані природно-географічним середовищем, іноді одним морем (Чорне, Середземне, Балтійське) або рікою (Дніпро, Дунай, Рейн). Найтісніші контакти мають країни, в яких є спільні кордони. Вони обумовлюють і характер транс-кордонного переносу забруднень повітрям, водою, встановлюють квоти на видобування природних ресурсів і т. д. Слід зазначити, що регіональна екополітика, на жаль, ще не пішла далі загальних декларацій про загрози, що виникли. Країни діють головним чином відособлено на своєму державному рівні. Здебільшого, немає чіткої координації дій між найближчими сусідами.

Способи політичного забезпечення охорони навколишнього середовища в різних країнах неоднакові. Лідером у формуванні принципів екологічної політики та її проведення, безумовно, є країни Західної Європи. У сучасній Європі виділяються чотири великих регіони, що відрізняються екологічною політикою, яку вони проводять.

Перший регіон – країни півдня Європи, найменш економічно розвинуті, з аграрною спрямованістю виробництва. Вони мають багато складних екологічних проблем і покладаються у їхньому вирішенні на фінансову допомогу з боку Європейського Співтовариства.

Другий регіон – Північна Європа, держави якої відрізняються найбільш гармонійним розвитком і раціональним використанням природних ресурсів. Вони успішно вирішують екологічні проблеми, спираючись на традиційно екологізований світогляд широких верств населення.

Третій регіон – країни Північно-Західної Європи – відрізняються високим промисловим потенціалом і сильно забрудненим природним середовищем. Країни цього регіону мають достатньо засобів та коштів і з кінця 80-х років ХХ ст. почали проводити енергійну екологічну політику.

Четверта група – країни Східної Європи, які відрізняються дуже високим рівнем забруднення середовища та не мають економічних і фінансових засобів для оперативного та стратегічного вирішення екологічних проблем.

В Україні Державне керування в галузі охорони навколишнього середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, ради і їхні виконавчі та розпорядницькі органи, а також спеціально уповноважені на те державні органи з охорони навколишнього середовища та використанню природних ресурсів й інші державні органи відповідно до законодавства України.

Згідно зі ст. 17 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" Кабінет Міністрів України має такі компетенції в області охорони навколишнього середовища:

- здійснює реалізацію певною Верховною Радою України екологічної політики;

- забезпечує розроблення державних цільових, міждержавних і регіональних екологічних програм;
- координує діяльність міністерств, відомств, інших установ і організацій України з питань охорони навколишнього середовища;
- устанавлює порядок утворення та використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища в складі Державного бюджету України та затверджує перелік природоохоронних заходів;
- устанавлює порядок розроблення і твердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидань забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів;
- устанавлює порядок визначення збору та його граничний розмір за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього;
- приймає рішення про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- організує екологічне виховання й екологічну освіту громадян;
- приймає рішення про зупинку (тимчасово) діяльності підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності й підпорядкування, у випадку порушення законодавства про охорону навколишнього середовища;
- керує зовнішніми зв'язками України в області охорони навколишнього середовища.

Міні-лекція на тему "Міжнародні екологічні конфлікти"

У світовій економіці останнім часом нерідкі випадки виникнення територіально-етнічних конфліктів. Одним з найважливіших ресурсів, який знаходиться у використанні одночасно багатьох країн, є водні ресурси. Конкуренція за воду загострюється між її споживачами. Цей процес має найбільш дестабілізуючі наслідки в річкових басейнах, які перетинають міждержавні границі. В багатьох ситуаціях необхідність ділитися водою стає причиною відкритого конфлікту. Відомі численні приклади, коли недостача води призвела до збройних конфліктів і воєн між суміжними державами. В останнє десятиліття конфлікти та кризи із цієї причини наростають уже в 46 країнах (у них живе 2,7 мільярдів людей), а в 56 країнах, де проживають 1,2 мільярдів людей, існує серйозна небезпека політичної нестабільності. Зокрема, зі збільшенням навантаження на навколишнє середовище зростає конфліктність між державами в регіонах Близького й Середнього Сходу, Центральної Азії та Північної Африки.

У кожної країни є очевидні мотиви для забору й використання води там, де вона перебуває під її політичним контролем. Водночас безпосереднього стимулу до збереження або охорони запасів в інтересах користувачів, що перебувають за національними границями, не існує. Крім того, в багатьох місцях ріки або озера є ключовим компонентом національного багатства, володіння та контроль над водотоками розглядається як життєво важливий фактор захисту національних інтересів.

Крім забруднення, найбільшу стурбованість країн, розташованих у нижніх частинах плину рік, викликають великі греблі або відвідні канали, які споруджуються для цілей водопостачання, зрошення, одержання гідроенергії або боротьби з повенями. Ці споруди можуть зменшувати кількість води, що досягає території таких "низових" країн або моря, а також впливати на стан екосистем уздовж річкового русла. У результаті

управлінських зусиль, націлених на задоволення попиту з боку всіх користувачів, навіть такі великі ріки, як Ганг і Колорадо, взагалі не доходять до моря в певні пори року. Практично весь обсяг води в ріці Колорадо забирається та використовується, що загрожує серйозними екологічними наслідками для земельних ресурсів і веде до скорочення обсягу живильних речовин, що попадають у море, а значить і скороченню рибних запасів.

Незважаючи на складність цих проблем, наявні дані дозволяють затверджувати, що суперечки навколо води можна врегулювати дипломатичними методами. За останні 50 років мало місце лише 37 збройних конфліктів через водні ресурси, тоді як у цей самий період було підписано 150 пов'язаних із цими ресурсами договорів. Держави високо цінують ці угоди, оскільки вони дозволяють підвищити рівень стабільності й передбачуваності міжнародних відносин.

Скорочення рибних запасів в світовому океані створює конкуренцію між рибальськими флотами різних держав. За даними ООН, нині більше 100 країн залучено в конфлікти за право видобутку риби. Протягом останніх десятиліть подібні конфлікти виникають постійно, причому періодично підтримку рибалкам роблять військові. Рибні конфлікти періодично виникали між Європейським Союзом і Марокко, Тайванем та Аргентиною, Росією й Японією та ін.

Найчастіше конфлікти виникають між сусідніми державами, що мають вихід до моря. Однак практика показує, що подібні суперечки легше всього регулюються. Ситуація ускладнюється у випадку, коли ловлення риби здійснюють траулери, що належать державі, розташованій вдалині від зони лову. На частку шести держав – Росії, Японії, Іспанії, Польщі, Південної Кореї й Тайваню – доводиться до 90 % усього улову риби у віддалених водах. Найбільше страждають від прибульців Аргентина, Австралія, Канада, Чилі, Ісландія та Нова Зеландія.

Між державами завжди велися та подекуди й ведуться явні чи неявні ресурсні війни. Це нафтові, газові, залізні й інші мінеральні війни тощо.

Але найбільш серйозні конфлікти, що вимагають вирішення всім світом, є радіоактивне забруднення. Джерела радіоактивного забруднення переважно техногенного походження:

- експериментальні вибухи атомних, водневих і нейтронних бомб;
- різні виробництва, пов'язані з виготовленням термоядерної зброї;
- атомні реактори й електростанції;
- підприємства, де використовуються радіоактивні речовини;
- станції з дезактивації радіоактивних відходів;
- поховання відходів атомних підприємств і установок;
- аварії або витіки на підприємствах, де виробляється та використовується ядерне паливо;
- природні джерела радіоактивного забруднення атмосфери, пов'язані з виходами на поверхню уранових руд і гірських порід, що мають підвищену природну радіоактивність.

Радіоактивне забруднення атмосфери надзвичайно небезпечно, тому що радіонукліди з повітрям попадають в організм і вражають життєво важливі органи людини. Його вплив позначається не тільки на нині живучих поколіннях, але й на їхніх нащадках через появу численних мутацій. Не існує такої малої дози іонізуючого випромінювання, що була б абсолютно безпечна для людини, рослин і тварин. Навіть у районах помірного радіоактивного забруднення збільшується число людей, що занедужали лейкозами.

Радіоактивні речовини поширюються повітряним шляхом і через так звані "ланцюги харчування": з води ці елементи поглинаються планктонами, що служить їжею для риб, вони, своєю чергою, поїдаються хижими рибами, птахами та звірами, людиною тощо.

Міжнародні домовленості про спільне користування водними ресурсами

Міжнародно-правові домовленості про спільне користування водними ресурсами укладалися часом між лютими ворогами та виконувалися навіть у періоди конфліктів, пов'язаних з іншими проблемами. В'єтнам, Камбоджа, Лаос і Таїланд за підтримкою Організації Об'єднаних Націй з 1957 року здійснюють співробітництво в рамках Комісії з ріки Меконг, раніше відомої за назвою "Комітет з Меконгу", що тривало на рівні технічних обмінів навіть у роки війни у В'єтнамі. З 1955 року Ізраїль і Йорданія за участі Сполучених Штатів регулярно проводять переговори про спільне користування водами ріки Йордан, хоча до останнього часу ці країни юридично перебували в стані війни один з одним. Комісія з ріки Інд, створена за підтримкою Всесвітнього банку, пережила дві війни між Індією та Пакистаном. У лютому 1999 року з метою боротьби з бідністю й стимулювання економічного розвитку в регіоні на основі заохочення справедливого розподілу загальних водних ресурсів і одержуваних завдяки їм благ була досягнута домовленість щодо басейну Нила, де живуть більше 160 мільйонів осіб і перебувають 10 країн. Ця ініціатива, підтримана Всесвітнім банком і Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй, є перехідним механізмом, що буде діяти до установи постійної системи. Усі дев'ять країн басейну ріки Нігер погодили рамки для установи аналогічного партнерського механізму.

Зміст

Вступ.....	3
1. Програма тренінгу	7
1.1. План-структура тренінгу з розподілом етапів, часу, визначенням тематики, переліком вправ, завдань, технологій і дидактичним забезпеченням	7
1.2. Опис вправ, завдань, роздавального матеріалу	14
2. Організаційно-методичне забезпечення якості тренінгової діяльності	25
2.1. Підготовчий етап тренінгової діяльності	25
2.2. Самостійна робота слухачів	25
2.3. Система контролю та оцінювання результатів тренінгу, успішності навчання слухачів	29
3. Методичні рекомендації учасникам тренінгової діяльності	33
3.1. Методичні рекомендації викладачу-тренеру	33
3.2. Методичні рекомендації слухачам-учасникам.....	35
Висновки.....	36
Рекомендована література.....	37
Додатки.....	40

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНА АГРЕСІЯ

**Методичні рекомендації
до проведення тренінгу
для слухачів післядипломної освіти**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Кліменко** Олена Миколаївна
Мащенко Марина Анатоліївна

Відповідальний за видання *О. Є. Попов*

Редактор *А. С. Ширініна*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2018 р. Поз. № 259 ЕВ. Обсяг 56 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*